

УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА.

Документи і матеріали у двох томах.

Том I. 4 березня — 9 грудня 1917 р.

К., Наукова думка, 1996. — 591 с.

Серія «Джерела новітньої історії видавничого проекту «Пам'ятки історії України» поповнилась новим цінним збірником, якого вже довго чекала наукова громадськість. Зусиллями фахівців Інституту історії України Національної Академії наук України та Центрального Державного архіву вищих органів і управління (відповідальний редактор академік В. А. Смолій, керівник упорядників — доктор історичних наук В. Ф. Верстюк) створено фундаментальну працю, здатну пролити світло на один із найпритягальніших моментів за всю історію визвольної боротьби українського народу. Це початковий етап української революції, коли імпульси руху, його напрям, масштаби, характер зумовлювала Українська Центральна Рада.

До першого тому, що хронологічно охоплює події з 4 березня по 9 грудня 1917 р., відібрано 250 документів. Окрім матеріалів фонду Центральної Ради, що налічує 80 одиниць зберігання, залучено документи, які відклалися в результаті діяльності державних установ Української Народної Республіки, знаходяться в особистих фондах учасників подій, містяться у тогочасній періодиці.

Велика кількість документів потрапила на сторінки друкованого видання вперше. Читачі дістали унікальну можливість ознайомитись з найповнішою колекцією матеріалів про Центральну Раду, найголовніші напрями її діяльності.

Збірник дозволяє отримати найповнішу уяву про сім сесій Центральної Ради, засідання Комітету Малої Ради, роботу Генерального секретаріату. Зібрані матеріали розкривають політичну, організаційську і законодавчу діяльність Ради.

Мовою документів розповідається про складний, суперечливий процес створення, розвитку Української Ради, удосконалення її структури, визначення функцій, поступове перетворення з міської (київської) громадської організації, створеної групою національно свідомої інтелігенції, на визначального чинника національно-демократичної революції, ініціатора, натхненника і керівника широкомасштабного, багатопланового процесу українського відродження, головного інституту народжуваної в складній боротьбі державності.

Дослідники одержали можливість на чіткій документальній основі подолати значний різнобій, який існував у літературі щодо чисельного персонального складу Центральної Ради на різних етапах її життєдіяльності, визначення національної, соціальної та партійної належності її членів. І хоч через певні недосконалості історичних джерел досягти абсолютної точності не вдасться, все ж максимально наблизитись до істини, перевірити, зіставити конкретні цифрові дані можна.

Збірник дає значну кількість цікавої інформації про роль різних політичних партій у Центральній Раді, зокрема про переважаючий вплив українських соціалістичних партій — Української соціал-демократичної робітничої партії і Української партії соціалістів-революціонерів — на вибір орієнтирів суспільного розвитку, формування, здійснення відповідного політичного курсу. Наочною є й картина зміни розстановки партійних сил в керівному органі українського національно-визвольного руху, у його структурах — перехід проводу з рук українських соціал-демократів до українських есерів.

В документах книги відбилася конкретна участь у діяльності Ради, її органів сотень учасників подій. Природно, що найбільшою мірою це стосується провідників української революції — М. Грушевського, В. Винниченка, С. Єфремова, С. Петлюри, М. Міхновського, М. Порша, Д. Ан-

тоновича, Д. Дорошенка, Б. Мартоса, М. Ковалевського, П. Христюка та багатьох інших. Читач зможе зіставити погляди, платформи непересічних особистостей, відчутти атмосферу життя Центральної Ради, складності у стосунках між її діячами.

У всій величчї видання вимальовує постать незмінного Голови Центральної Ради Михайла Сергійовича Грушевського, показує його незаперечний авторитет у теоретичному обґрунтуванні і відстоюванні інтересів, завдань українства, у виробленні стратегії української революції, виборі чергових кроків і лозунгів боротьби. Під впливом передусім М. Грушевського політичний рух в Україні розвивався в напрямі зміцнення демократичних підвалин життя, започаткованих Лютневою революцією, максимально дотримуючись рамок легітимності і розраховуючи на обов'язковість торжества принципів справедливості.

Переважна більшість фотоілюстрацій книги — це портрети провідних діячів Центральної Ради. І, безперечно, зображення багатьох облич вітчизняний читач побачить вперше.

Зі сторінок книги досить рельєфно постають кроки українського національного центру в розбудові власної держави, добре вмотивованими виглядають основні її віхи — всі три універсали. Відповідне обґрунтування одержує еволюція поглядів керівників Центральної Ради — від ідеалу широкої національно-територіальної автономії України у складі демократичної федеративної республіки Росії до дедалі більшого розуміння необхідності запровадження самостійної державності.

Читач зможе одержати інформацію і про соціальну політику Центральної Ради, а також її зусилля в інших галузях суспільного життя.

Документи тому розкривають дуже складні, часом драматичні і навіть трагічні стосунки Центральної Ради з Тимчасовим урядом та Радою Народних Комісарів. Є змога неупереджено проаналізувати всезростаючу складність переплетіння соціальних і національних аспектів тогочасного суспільного буття в Україні.

Фундаментальності видання значно додає ґрунтовна передмова. Вона не просто містить необхідні пояснення до наступних документів, а віддзеркалює концептуальні підходи колективу вчених, що працювали над книгою, засвідчує ставлення авторів до зібраних матеріалів та подій, які в них відтворюються. Викликає симпатію спокійний, виважений тон вступної статті, аргументованість висновків, логічність міркувань. Історики кінця ХХ століття далекі від ідеалізації діяльності Української Центральної Ради. Звертаючись до видрукованих у томі документів, інших джерел, вони відзначають серйозні прорахунки, недоліки, навіть суттєві помилки лідерів тогочасного українства, намагаються витлумачити основні причини історичних поразок Центральної Ради.

Велике смислове навантаження несуть і численні примітки до документів. Їх автори теж прагнули не лише до формальних уточнень, додаткової інформації, а й до того, щоб реалізувати в них власне бачення відтворених у збірнику процесів.

Як і будь-яка праця, рецензований збірник не в усьому бездоганий. До нього, зокрема, не включено стенограми ряду засідань Центральної Ради, які залишаються донині нерозшифрованими. Є мало підстав сподіватись на те, що після кількарічної спеціальної роботи кращих фахівців у цій галузі, що реалізувалася у рецензованому збірнику, згадану прогалину недовзі буде ліквідовано.

Незрозумілою (окрім, звичайно, суто технічного аспекту) залишається кінцева грань книги, вододіл між першим і другим томами.

Збірник як цілісне видання (включаючи і аналітичну передмову, і науково-довідковий матеріал) викликає бажання висловити і ряд власних міркувань, що не в усьому збігаються з відстоюваними у книзі.

Безумовно, позитивно оцінюючи прагнення авторів простежити утворення Центральної Ради як поетапний процес, а не одномоментний акт, не можна, однак, не наголосити на необхідності аналізу всіх без винятку до-

кументів, що збереглися, а не лише тих, які підтверджують версію, до якої схилиються укладачі книги. Так, у передмові особливо наголошується на тому, що роковини утворення Центральної Ради відзначались 7/20/ березня 1918 р. і що саме цю дату як день утворення Ради називав на ювілейному засіданні у своїй промові М. Грушевський. До речі, останнього не було в Києві ні 3—4, ні 7 березня 1917 р. А ось «Вісти з української Центральної Ради» в своєму першому числі 19 березня 1917 р. недвозначно заявляли, що «Українська Центральна Рада у Києві організувалася 4 марта» (с. 44). Є й інші документи, що мають підпис «Центральна Рада» ще до 7 березня 1917 р. Думається, що в пошуках оптимального варіанта зайве протиставляти одну дату іншій, а, навпаки, слід міцніше «зв'язувати їх», «плавню» вписувати в природний історичний процес, кожен наступний крок якого міг бути вагомим, значимішим за попередні, хоч і не ставлячи під сумнів уже зробленого або применшуючи його роль.

Авторам, звичайно, може не подобатись, що суспільний поступ в 1917—1918 рр. набрав не такого характеру і суті, як це хотілось би бачити сьогодні. Однак при всьому своєму бажанні історик змінити минулого не може. Він повинен прагнути якомога об'єктивніше витлумачити причини того, що сталося. З цього погляду не в усьому можна погодитися з одним із ключових тверджень: «На долю Центральної Ради і створеного нею українського уряду — Генерального Секретаріату — випало завдання колосальної ваги: відбудувати національну державу в момент крайньо несприятливий — у час світової війни, деструктивного розвитку революційного процесу, невирішеності соціальних, політичних, економічних проблем, які, мов хвилі стихії, накочувалися одна за одною на щойно закладені засади нової державності» (с. 5).

Мабуть, не зайвим було б поставити питання: а кому і коли в історії створювалися сприятливі умови в моменти становлення тільки-но завойованої (а не дарованої) національної державності? І чому українці мали сподіватися на виняток?

Важливе й наступне. Народження української державності передусім було результатом саме революційного процесу, який кваліфікується як деструктивний. І майбутнє цієї державності найбільше залежало від здатності керівників української справи поєднати державотворчі зусилля з подальшим поглибленням революційних перетворень.

В теорії це добре розуміли керівники Центральної Ради, передусім М. Грушевський та В. Винниченко. Однак на практиці вони прагнули якщо не проігнорувати дію глибоких суспільних детермінант, то, принаймні, загальмувати її, розчленивши цілісний процес, надати окремим його частинам різкої динамічності, інтенсивності. Врешті, це й стало однією з головних причин невдач всієї справи українського відродження, що змушені були визнати самі ж лідери національно-демократичної революції.

У світлі зазначеного навряд чи виправдано говорити про прагнення українських соціал-демократів надати Центральній Раді радикально-соціалістичного характеру (с. 7), що врешті і вдалось зробити (с. 8). Соціалізм УСДРП все ж був більше поміркованим, аніж радикальним. Навряд чи адекватно оцінював УСДРП і УПСР О. Лотоцький, коли вважав їх уособленням настроїв «безоглядного максималізму» (с. 14). Як відомо, є безліч протилежних свідчень не менш авторитетних діячів і вчених.

Очевидно, на концепцію передмови справило вплив бажання оцінювати діяння Центральної Ради з позицій сьогоднішніх проблем і досвіду державотворення, а не через проникнення у сутність історичних обставин 1917 р. Тоді, можливо, з більшим розумінням і меншою критичністю можна було б поставитись до концепції революції, відстоюваної М. Грушевським (с. 9, 14—15).

В книзі запропоновано оригінальний, свіжий погляд на розвиток жов-

тневих подій у Києві (с. 27—28), хоч хотілося б бачити його більше аргументованим.

На жаль, зустрічаються в книзі дрібні, хоч і прикрі неточності. На с. 11 говориться про те, що «восени виникла ідея проведення Всеукраїнських установчих зборів». Однак така ідея оформилась значно раніше, знайшла відбиття уже в I Універсалі, Статуті Генерального секретаріату, інших документах, включених до збірника. Восени ж розпочалась практична підготовка до проведення виборів на збори.

Петербург ще з початком імперіалістичної війни стали називати Петроградом (с. 24).

Нечипор Григорій декілька разів згадується як Н. Григор'єв (с. 20, 531). Ісаак Крейсберг пишеться то Й. Крейсберг (с. 17), то І. Крейсберг.

Якщо вже йти не за позначенням документа, а реальним фактом, то IV Універсал було ухвалено не 11, а 12 січня 1918 р. (с. 32).

Самоліквідація партії боротьбистів сталася не влітку, а в березні 1920 р. (с. 531).

Звісно, вказані недоліки та похибки зовсім не применшують наукової цінності книги. Вона незаперечно посяде своє гідне місце у вітчизняній історіографії, дієво сприятиме поглибленому вивченню історичного досвіду.

А науковий, та й більш широкий читацький загал із зацікавленням чекатиме на появу другого тому такого потрібного видання.

В. Ф. СОЛДАТЕНКО (Київ)